

Neresi Sıla, Neresi Gurbet? Amsterdam'daki Osmanlı Rumlarında Mekân ve Kimlik İlişkisi

Where is Homeland, Where is Foreign Land? Relationship Between Space and Identity in the Ottoman Greek Orthodox in Amsterdam

Hasan ÇOLAK*

ÖZET

Amsterdam şehri, on sekizinci yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarından gelen bir Rum nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Bu göçün beraberinde getirdiği Avrupalılaşıma, milliyetçilik ve kimlik oluşumu gibi mefhumların yakından temas ettiği alanlardan biri de bu kişilerin muhayyilesindeki mekân kavramıdır. Avrupa'ya giden Osmanlı gayrimüslimleri hakkındaki genel algıya katkıda bulunan bir yaklaşıma göre, bu kişiler Avrupa'daki deneyimleri esnasında Aydınlanma ve milliyetçilik gibi fikir akımlarından haberdar olmuştur. Böylelikle zihinlerinde Osmanlı düzenine alternatif bir dünya görüşü oluşturmaya başlayan Avrupa'daki Osmanlı Rumları bağımsız bir Yunanistan devleti kurmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Peki, bu kişilerin zihninde, günümüzde görece daha kolayca tanımlayabileceğimiz, Avrupa, Osmanlı, Yunanistan gibi kavramlar ne ifade ediyordu? Dahası, bu iç içe geçmiş ve farklı mekânlar ile söz konusu şahısların muhayyilelerindeki ve icraatlarındaki kimlik arasındaki ilişki nasıldı? Bu makale merkezine Amsterdam'daki Osmanlı Rumlarının kendi yazıları ile icraatlarını takip etmemizi mümkün kılan Osmanlı, Hollanda ve Yunan arşiv kaynaklarını alarak, mekân ve kimlik arasındaki sorunlu ilişkiyi incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Amsterdam, Osmanlı Rumları, mekân, kimlik, Yunanistan*

ABSTRACT

The city of Amsterdam housed a Greek Orthodox population coming from the Ottoman lands since the eighteenth century. One of the spheres closely related to the phenomena such as Europeanization,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Tarih Bölümü, hcolak@etu.edu.tr

nationalism, and identity formation which was brought about by this migration was the concept of space in the imagination of these individuals. According to a perspective which contributed to the general wisdom about the Ottoman non-Muslims who went to Europe, the latter became aware of the intellectual currents such as the Enlightenment and nationalism. As such, beginning to formulate an alternative worldview to the Ottoman order, the Ottoman Greek Orthodox began to seek for an independent Greek state. If, then, what the concepts such as Europe, Ottoman Empire, Greece mean in the minds of these people, concepts which we can define relatively more easily today? Furthermore, that was the relationship between these entangled and separate spaces and the identity in the imaginations and actions of the individuals in question? Taking the Ottoman Greeks' personal writings and the Ottoman, Dutch, and Greek archival resources at its center, this article analyzes the complex relationship between space and identity.

Keywords: *Amsterdam, Ottoman Greeks, space, identity, Greece*

Giriş

Zagora'nın gemileri yola çıktı

Benim yârim de yola çıktı, gidiyor gurbete

On iki yıl geçmiş, saatlere göre

Bana on iki filori ile bir mendil göndermiş

Mendilin içinde de bir saat

“İstersen evlen, kızım, istersen rahibe ol

Ben garip ki burada evlendim

Büyücü bir kadın aldım

Gemilere büyü yapıyor ve gemiler yola çık(a)mıyor

Bana da büyü yaptı ve ben de gel(e)miyorum

Ne zaman gelmek için yola çıksam, karlar ve yağmurlar yağıyor

Geri dönecek olsam, güneş yeniden doğuyor

Savaş arabalarına biniyorum, (arabalar) yerlere düşüyor

Yazı yazmaya çalışıyorum, yazılar siliniyor.”

Sözleri ilk kez on dokuzuncu yüzyılda kayda geçen, ancak muhtemelen uzun yıllardır söylenegelen bu Rumca halk şarkısı,¹ on sekizinci yüzyılda yükselmekte olan bir Osmanlı pamuk imalat ve ticaret merkezi olan Zagora'dan gurbete gidenleri ve bu kişilerin geride bıraktıklarını konu almaktadır. Şarkıda gurbete ve sılaya yönelik birçok unsur içerisinden özellikle bir tanesi öne çıkmaktadır: adeta büyük bir çaresizliğin sonucu olarak doğüstü yollarla açıklanmaya çalışılan, sıla ve gurbet arasındaki mekânsal ayrılık. Gurbete gidenlerin yaklaşımını da yansıtmaya gayret etmesine rağmen muhtemelen geride kalanlarca yakılmış olan bu şarkıdaki gurbet-sıla ilişkisi acaba gurbete gidenlerin gözünde nasıl görülüyordu? Hiç şüphesiz, gurbetin—ki Yunanca literatürde *ξενιτιά* tabiriyle karşımıza çıkmaktadır—yolunu tutanların gündeminde sıladan—ki Yunanca literatürde *πατριδα* olarak geçmektedir—ayrılmanın ötesinde kaygılar da bulunmaktaydı. Dil, din ve adetlerine yabancı oldukları bir yerde yaşamının getirdiği zorluklar, buralarda aşına olmaya başladıkları yeni fikirler, tahayyül ettikleri yeni dünyanın yabancı düzeni ve bütün bunlar çerçevesinde kimliklerini nasıl konumlandıracakları meselesi bunlar arasındadır. İşte bu yazının konu edindiği şahıslar tam da bu kaygılar ile on sekizinci yüzyılda Osmanlı topraklarından yola çıkıp, dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Amsterdam'a yerleşen Osmanlı Rum tüccarlarıdır. Bu tüccarların karşılaştıkları dünya, üzerlerinde birçok değişik etkiye sahip olacak, Aydınlanma, milliyetçilik gibi fikirlerin dolaştığı Amsterdam, zaten çeşitli kimliklere sahip bulunarak buraya gelen bu kişileri daha da farklı kimliklere büründürcektir. Bu yazı, Amsterdam'daki Osmanlı Rum tüccarlarının muhayyilelerindeki gurbet ve sıla gibi mekânlar hakkındaki algıları ile bu algıların icraatları ile bağlantısını ele almaktadır. Ortaya çıkacak olan manzara, tek-tip bir cemaatten ziyade, Osmanlı dünyasındaki insan çeşitliliğini de yansıtacak bir biçimde, ayrıldıkları ve yaşadıkları mekân ile birbirinden farklı ilişkiler kuran çok daha karmaşık bir cemaattir.

Gidenler

Yukarıda alıntılanan şarkı kayda geçmeden yaklaşık yüz yıl önce, 1740 civarında, 15 yaşlarında yetim bir çocuk olan Ioannis Pringos, Zagora'yı terk ederek uzunca bir gurbet hayatına doğru yola çıkacaktır. Günümüzde Yunanistan'ın Teselya bölgesinde yer alan ve bu dönemde yabancı gözlemcilerin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Tarih Bölümü. E-mail: h.colak@etu.edu.tr

¹ Şarkının bir kısmı Fransız etnolog Claude Fauriel tarafından 1824 yılında, tamamı da Spiridon Zampelios tarafından 1852 yılında yazılı olarak kayda geçmiştir. Bu kayıtlar ve daha sonra kaydedilen farklı versiyonlar için bkz. Aleksandros G. Kapaniaris ve Nikos G. Tsoukas, *Ηρθαν τα καράβια τα ζαγοριανά: όψεις και μνήμες της ναυτιλίας και του εμπορίου στο Ανατολικό Πήλιο (1600-1960)*, Magniton Kivotos, Volos 2015, s. 67-77.

dikkatini celp edecek derecede² artan pamuk üretim ve ticaretiyle öne çıkan Zagora, Ambelakia denen bölge içerisinde, hem Osmanlı hem de Avrupa pamuk ticaret ağının bir parçası haline gelmiştir.³ Pringos, İskenderiye, Venedik ve İzmir gibi dönemin pamuk ticaretinin önemli merkezlerinde yaşadktan sonra 1755 yılında Amsterdam'a yerleşecek ve 1776 yılına kadar bu şehirde kalacaktır.⁴ Pringos'un Amsterdam'daki faaliyetlerini Hollanda kaynakları ve Amsterdam'da iken yazdığı ve ikincil literatürde Amsterdam Kroniği olarak bilinen eser üzerinden takip ettiğimizde bu şehirdeki sisteme iyi bir şekilde adapte olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun önemli bir kanıtı, diğer birçok Rum tüccarın aksine, Pringos'un Hollanda kayıtlarında kendi ismini Hollandaca şekli ile Johannes Brink olarak kullanmasıdır. Aynı zamanda Hollandalı tüccarlar ile de sıkı ilişkilere sahip olan Pringos, Hollandalı Crull ve Moré aileleri ile ortaklaşa, ailelerinin ismini taşıyan aynı şirketin çatısı altında (Brink, Crull & Moré & Cie.), birçok ticarî faaliyet yürütmüştür.⁵ Dahası, bu kişilerle kurduğu ilişkiler ticaret alanı ile de sınırlı değildir. Nitekim Amsterdam'daki ilk Ortodoks Kilisesinin kurulmasında Pringos'a yardımcı olan avukat, Pringos'un birlikte ticaret yaptığı Moré ailesine mensup, Hermann Moré'den başkası değildir.⁶ Henüz devlet düzleminde vatandaşlık kanununa sahip olmayan Hollanda Cumhuriyetinde şehirlere *burger* (sâkin) olarak başvurmanın gerektiği ve Osmanlı Rum tüccarları söz konusu olduğunda bu başvurulardan sadece bir kısmının kabul edildiği bir dönemde Pringos, Amsterdam Belediyesine *burger* olarak kaydolabilmiştir. Aşağıda inceleneceği üzere, Amsterdam'daki yaşama adapte olmak açısından son derece başarılı görünen Pringos, ömrünün sonlarına doğru Zagora'ya geri dönerek burada yeni bir yaşam kurmaya çalışacaktır.

Amsterdam Kroniği'nde Pringos'un ifade ettiği üzere, Amsterdam'a vardığında şehirde kendisiyle beraber dokuz Rum ticaretle iştigal ediyordu.⁷ Bu kişilere sonradan katılan Stathis Thomas'ın (ya da Hollanda kaynaklarına yansıdığı şekliyle Stathi Thoma) İzmir merkezli şirketi, sadece Osmanlı Rumları arasında değil, Hollandalı tüccarlar arasında da büyük önem arz etmekteydi.

² Felix Beaujour, "Primitive Industry: The Spun Red Cotton of Ambelakia, Thessaly", *The Movement for Greek Independence, 1770-1821*, (ed.) Richard Clogg, The Macmillan Press, Londra ve Basingstoke 1976, s. 32-36.

³ Sokratis D. Petmezas, *Recherches sur l'Economie et les Finances des villages du Pélion, région d'industries rurales, ca 1750-1850*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Hélène Antoniadis-Bibicou, Paris 1989, s. 638-642.

⁴ Vangelis Skouvaras, *Ιωάννης Πρίγκος (1725-1789): Η ελληνική παροικία του Άμστερνταμ, η σχολή και η βιβλιοθήκη Ζαγοράς*, İstoriki kai Laografiki Etaireia ton Thessalon: Atina 1964, s. 210-213.

⁵ Ben. J. Slot ve Daniël Koster (ed.) *Dutch Archives and Greek History: A Guide to Dutch Archives and Libraries Concerning the History of the Greeks and the Greek World between 1250 and 1940*, Netherlands Institute in Athens: Atina 2007, s. 71.

⁶ Skouvaras, *a.g.e.*, 90.

⁷ Tarihî Zagora Belediye Kütüphanesi (Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς): 127. N. Andriotis, (ed.), "Το Χρονικό του Άμστερδαμ", *Νέα Εστία*, Sayı 10 (1931), s. 848.

Doğu Akdeniz ile pamuk ticareti yapan başlıca Hollandalı tüccarlardan Thomas de Vogel, Stathis Thomas'ın Osmanlı İzmir'inden gelmesi sebebiyle çoğu zaman daha iyi kalitede pamuğa erişmesinden şikâyet etmektedir.⁸ Bir süre Amsterdam'da faaliyet gösteren Thomas'ın şirketi İzmir merkezli çok ortaklı bir şirkettir. Şirketin daha az paya sahip olan ortağı ise aslen Sakız kökenli olup İzmir'in artan ticari önemi sayesinde buraya yerleşen ve aynı zamanda Kudüs Patrikhanesinin İzmir'deki vakıflarını da idare eden Ioannis Korais'ten başkası değildir. Daha sonraları Yunan Aydınlanmasının ve dil devriminin önderleri arasında yer alacak olan Adamantios Korais'in babası Ioannis Korais ve ortağı Stathis Thomas'ın şirketlerinin bir şubelerini Amsterdam'da açmaya karar vermeleriyle Amsterdam'daki Rum cemaatine iki üye daha katılacaktır: O sıralarda eğitim için Avrupa'ya gitmeyi isteyen Adamantios Korais ve Stathis Thomas'ın temsilcisi olarak Korais'e eşlik eden Stamatis Petrou. Her ne kadar Korais Amsterdam'daki deneyimleri hakkında fazla bir bilgi vermese de, Korais'e kıyasla daha az gelişmiş bir yerden, Patmos adasından gelen Petrou'nun yazdıkları her ikisinin muhayyilesindeki gurbet ve sıla algılarına dair fikir verecek boyuttadır. Petrou'nun Amsterdam'dan, İzmir'deki patronu Stathis Thomas'a yazdığı ve birçoğunda farklı vesilelerle Korais'ten şikâyet ettiği mektuplarda Amsterdam ve Avrupa hakkında çoğunlukla olumsuz ifadeler yer almaktadır. Korais'in Amsterdam'dayken edindiği, günde iki-üç kere kıyafet değiştirmek, saatlerini ayna karşısında harcamak gibi davranışlar ise Petrou için korku verici olmanın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Bu noktada Avrupa diye tanımladığı coğrafya ile geride bıraktığı mekân arasında tam bir tezat görenek şu sözleri dile getirmektedir: "Avrupa bize göre değil."⁹ Dahası, Petrou'nun yazdıklarına inanacak olursak, bin bir zahmetle kurulan, Amsterdam'daki Ortodoks kilisesine gitmek yerine sırf müziğini daha çok sevdiği için operaya ve Lutheran kilisesine gitmeye başlayan Korais, Amsterdam'daki Rum cemaatinin de tepkisini çekmeye başlamıştır. Ortodoks kilisesindeki bir Rum ayinden sonra papaza Korais'in bu gidişle Rumluğunu unutup Türkleşeceğini ifade etmiştir.¹⁰ Burada, farklı bir mekâna gidince, kaybedilmemesi gerektiğine inanılan kültürel unsurlardan vazgeçilmesinin Türkleşmek ile eşdeğer olarak görülmesi kayda değerdir.

Avrupa'nın yaşam tarzı alanında temsil ettiği şeylere ilaveten, maddi farklılıklar da Petrou'nun yazılarına yansımaktadır. Kendi ifadesiyle "Luthero-Kalvinistlerin ülkesindeki" fiziksel koşullar Petrou'nun geldiği coğrafyadan oldukça farklıdır. Nitekim, Amsterdam'ın soğuk havaları Korais ile arasındaki sorunlarla birleşince bir başka şikâyet konusu oluşturmaktadır:

⁸ İsmail Hakkı Kadı, *Ottoman and Dutch Merchants in the Eighteenth Century: Competition and Cooperation in Ankara, Izmir, and Amsterdam*, Brill, Leiden 2012, s. 224.

⁹ Filippou Iliou, (ed.), *Γράμματα από το Αμστερνταμ*, Ekdotiki Ermis, Atina 1976, s. 13.

¹⁰ Iliou, *a.g.e.*, s. 19.

“Burada şimdi kış var, üşüyorum ve [Korais ile yaşadığım gerginlik yüzünden] gidip ateşin yanına oturmaya cesaret edemiyorum. Acı çekiyorum ve saat dokuza kadar bazen papazın bazen de Bay Rigas’ın evinde oturup, oradan eve dönüyorum ve odada yıkılıp sabaha kadar uyuyorum.”¹¹

İlginçtir, Korais özyaşamöyküsünde Amsterdam’daki deneyimlerinden sadece yüzeysel olarak bahseder.¹² Ancak altı yıl kaldığı bu şehirden, geride bıraktığı ve “tiranlığın hüküm sürdüğü ülkem” (την τυραννουμένην πατρίδα μου) diye bahsettiği topraklara dönmek istemediği açıktır.¹³ Nitekim, aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde anlatılacağı üzere, 1778 yılında İzmir’e döndüğünde çoğunlukla yalnız başına geçirdiği dört yılın sonunda tıp eğitimi almak üzere yeniden gurbetin yolunu tutacaktır.

Yüzyıl sonuna geldiğimizde, Amsterdam’daki Rum cemaati hem Osmanlı yöneticilerinin, hem de Avrupa siyaset arenasının dikkatini kendi üzerinde toplayacaktır. Agresif bir yayılma politikası izleyecek olan Napoleon Bonapart Hollanda’da kendi politikasını takip eden bir krallık kurmuş ve buraya kardeşi Louis Bonapart’ı kral olarak atamıştır. Napoleon’un bitmek bilmeyen seferlerinin maliyetini çekenler arasında Amsterdam’da yaşayanlar da yer almaktadır. Bu koşullar altında Amsterdam’da ticaret yapan Rumların da Amsterdam Belediyesine yeni bir vergi ödemesi gerekmektedir. O döneme kadar özellikle Osmanlı idaresinin gayrimüslim tebaasından topladığı cizye vergisinden muaf olmak amacıyla Hollanda gibi Avrupa devletlerinin himayesinde “beratlı tüccar”¹⁴ olarak ticaret yapan tüccarlar, Hollanda

¹¹ Iliou, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹² Korais’in Amsterdam’da geçirdiği yıllara odaklanan iki çalışma için bkz. Ben J. Slot, “Commercial activities of Korais in Amsterdam”, *O Εραμιστής*, Sayı 16 (1980), s. 55-139, Vasilis Kremmydas, “Ο Κοραΐς στο Άμστερδαμ. Η μύηση στους κόσμους του Διαφωτισμού και οι αντιστάσεις”, in Christos Loukos (ed.), *Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός: Μελέτες αφιερωμένες στον Φίλιππο Ηλιού*, Panepistimiakes Ekdoseis Kritis, Irakleio 2007, s. 1-13.

¹³ Adamantios Korais’in özyaşamöyküsünün müellifin kendi eliyle hazırladığı ilk nüshası günümüzde Sakızda yer almaktadır. İlgili ifadenin geçtiği bölüm için bkz. Sakız Belediyesi Merkezî Tarihî “Korais” Kütüphanesi (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Χίου “Κοραΐς”): 493, s. 10-11. Bu eserin Korais tarafından düzenlenmiş olan nüshaları birçok kez farklı yayınevlerince basılmıştır. Güncel ve dipnotlarla desteklenmiş bir hali için bkz. Konstantinos I. Merousis, (ed.), *Βίος Αδαμαντίου Κοραή συγγραφείς παρά του ιδίου*, Periferia Voreiou Aigaiou Perifereiaki Enotita Chiou, Sakız 2013, s. 23-24.

¹⁴ Beratlı tüccarlar ve Osmanlı idaresinin tesis ettiği “Avrupa tüccarı” müessesesi ile ilgili bazı temel çalışmalar için bkz. Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Beratlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları, 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, Maurits H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, Bruce Masters, “The Sultan’s entrepreneurs: The Avrupa Tüccarı and the Hayriye Tüccarı in Syria”, *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 24/4 (1992), s. 579-97.

himayesinde sahip oldukları bazı vergi muafiyetlerinden faydalanamaz hale gelecektir. Öte yandan, III. Selim'den itibaren, Osmanlı idaresi de Avrupa devletlerinin himayesinde ticaret yapan Osmanlı gayrimüslim tüccarlarını yeniden Osmanlı sistemine dâhil etmenin yollarını aramaya başlamıştır. III. Selim'in bir "nizâm" meselesi olarak benimsediği politika çerçevesinde özellikle Avrupa ile ticaret yapan Osmanlı gayrimüslimlerinin, faaliyetlerine Osmanlı himayesinde devam etmesi amaçlanmıştır. Yine bu dönemde, Küçük Kaynarca Anlaşmasının uluslararası camiada oluşturduğu olumsuz imgeyi değiştirmek adına Osmanlı hariciyesinin ilk nüvelerini oluşturacak bir şekilde farklı Avrupa ülkelerine dâimi elçiler ve şebbender olarak adlandırılan konsoloslar atanmaya başlamıştır.

İşte bu şartlar altında Amsterdam'daki Rum tüccarlar Fransa güdümündeki Hollanda otoriteleriyle ilişkilerinde sıra dışı bir politika değişimine gitmişlerdir.¹⁵ Amsterdam'daki Rum tüccarlarından sadece bazılarının belediye nezdinde *burger* statüsünde bulunduğu bu dönemde, ilgili tüccarlar İzmir Rumlarından Nikolas Marcella etrafında örgütlenerek Hollanda otoritelerine kendilerinin zaman zaman ticaret maksadıyla Amsterdam'a gelen, Osmanlı sultanının tebaası olduklarını iletmışlerdir. Dahası, meseleyi, muhtemelen Marcella'nın önceleri hizmetinde bulunduğu Fenerliler aracılığıyla Osmanlı devletinin dikkatine sunmuşlardır. Bu çerçevede Osmanlı idaresi, Hollanda'ya ikincisi Fenerli Rum diplomat Konstantinos Ypsilantis tarafından olmak üzere, iki memorandum göndererek ilgili tüccarların Osmanlı sultanının tebaası olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca şayet bu tüccarların belediyeye vergi vermeye zorlanması söz konusu olursa, Osmanlı hâkimiyetindeki yerlerde ticaret yapan Hollandalı tüccarların da Osmanlı tebaası olarak kabul edileceği ve cizye ödemeleri gerekeceği belirtilmiştir. Neticede, Osmanlı Rumları ilgili vergiyi ödemekten muaf tutulacak, bu örgütlenmeye önderlik eden Nikolas Marcella da Osmanlı idaresi tarafından Amsterdam'daki ilk Osmanlı şebbenderi olarak atanacaktır.¹⁶ Özellikle şebbenderlikler söz konusu olduğunda, bu dönemde Osmanlı

---

¹⁵ Bu meseleyi konu edinen bazı çalışmalar için bkz. Maurits H. van den Boogert, "Ottoman Greeks in the Dutch Levant trade: collective strategy and individual practice (c. 1750-1821)", *Oriente Moderno*, Sayı 86 (2006), s. 138-146, İsmail Hakkı Kadı, "On the edges of an Ottoman world: non-Muslim Ottoman merchants in Amsterdam", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, Routledge: Londra 2011, s. 284-286, Hasan Çolak, "Amsterdam's Greek merchants: Protégés of the Dutch, beneficiaries of the Russians, subjects of the Ottomans and supporters of Greece", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Sayı 42/1 (2018), s. 127-129.

¹⁶ İlgili belgeler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.İDVNS.ŞHB. d.1, s. 3, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Leiden University Library, *Cod. Or.* 6890, s. 3, Hollanda Milli Arşivi (Nationaal Archief) 2.01.08, 347. Sonuncu atama belgesinin yayımlanmış bir nüshası için bkz. Alexander H. de Groot, "The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations", ed. Alexander H. de Groot, *The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations. Selected Essays*, Artpress: İstanbul 2007, s. 23.

idaresinin Avrupa'daki şehirlere şebhender olarak atadığı kişilerin genelde ilgili şehirlerde ticaretle meşgul olan Osmanlı gayrimüslimleri ve özelde Osmanlı Rumları arasından seçildiğini belirtmek gerekir.¹⁷

Nikolas Marcella'yı Osmanlı idaresiyle Fenerliler üzerinden kurduğu ilişkilerin yanı sıra incelemeye değer kılan bir başka nokta kendisinin ticari ilişkileri ile bağlantılıdır. Marcella, öldüğü 1814 tarihine kadar faaliyetini sürdüren "Tomasachi & Marcella" adlı çok ortaklı şirkette pay sahibidir. Şirketin diğer pay sahibi Anastasios Tomasachi ve Nikolas Marcella, bir başka Osmanlı Rumu olan Stefanos Isaias'ın iki kızı ile evlidirler. Anastasios Tomasachi'nin oğlu Georgios Tomasachi birçok açıdan Marcella—ve bazı açılardan da babası Anastasios Tomasachi—ile tam bir tezat içerisindedir. Öncelikle Marcella, yukarıda bahsedilen tüccarların tamamı gibi Osmanlı topraklarında doğmuş, Osmanlı idaresinin bir parçası olan Fenerli bürokratlardan Nikolas Petrou Mavrogenis'in hizmetinde çalışmış iken Tomasachi Amsterdam'da dünyaya gelmiştir. Marcella Osmanlı idaresinin Amsterdam'daki tek temsilcisi iken, Tomasachi 1814 yılında Odessa'da kurulan ve Osmanlı idaresine karşı 1821'de gerçekleştirilecek olan isyanı örgütleyen Filiki Eteryia cemiyetinin Amsterdam'daki iki Rum destekçisinden biri olacaktır.¹⁸ Aşağıda da ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere Tomasachi hem Yunanlıların Osmanlı idaresine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesine, hem de müteakip dönemde Yunanistan'ın yürüttüğü mali politikalara etkin bir şekilde katılmak için çaba sarf edecektir.

Bu metinde zikredilen şahıslar dikkate alındığında ikincil literatürde çoğu zaman tektipleştirilen Avrupa'daki Osmanlı gayrimüslim tüccarların muhayyilesindeki ve icraatlarındaki gurbet-sıla ilişkisinin zannedilenden daha karmaşık olduğu görülmektedir. Bu tüccarlardan Ioannis Pringos birçok açıdan Amsterdam'a ve Hollanda ticaret sistemine uyum sağlamış olmasına rağmen mekân olarak Amsterdam'da kalmamayı tercih ederek memleketi Zagora'ya geri dönmüştür. Pringos'un Amsterdam'da bulunduğu esnada bu şehrin yolunu tutan ve zıt kişiliklerine rağmen aynı evi paylaşan Stamatis Petrou ve Adamantios Korais Amsterdam'da ticaret yapan Rumlar içerisinde ayrı birer tipoloji teşkil etmektedirler. Petrou Amsterdam'a gelmeden önceki yaşam pratikleri ile değer yargılarını değiştirmemek için elinden geleni yaparken Korais'in geçirdiği hızlı dönüşümü korku içinde izlemektedir. Öte yandan Korais kısa süre içinde Hollanda ticaret dünyasına uyum sağlamak ve Amsterdam'daki seçkin sınıflar ile güçlü bağlar kurmak adına, Petrou'nun sadece para kaybı olarak gördüğü, çeşitli dil dersleri almak, adeta bir Avrupalı gibi giyinmek, müzayedeleri takip etmek, Ortodoks kilisesi yerine operaya

¹⁷ Carter V. Findley, "The foundation of the Ottoman Foreign Ministry: the beginnings of bureaucratic reform under Selim III and Mahmud II", *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 3/4 (1972), s. 397.

¹⁸ Çolak, "Amsterdam's Greek merchants:" s. 130.

gitmek gibi birçok faaliyette bulunmuştur. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan iki önemli kişi ise mekân ile daha farklı bir ilişki kurmaktadır. İzmir doğumlu olan Nikolas Marcella, Amsterdam'daki Rum tüccarlarının çıkarlarını Fransa güdümündeki Hollanda krallığının yüklediği vergilere karşı korumak için o zamana kadar emsali görülmemiş bir siyasetin önderliğini yapmıştır. Amsterdam'daki Rum tüccarların mekân ile kurdukları karmaşık ilişkiye rağmen, bu tüccarların esasen Osmanlı topraklarında ikamet edip ticaret yapmak amacıyla Amsterdam'a kısa süreliğine gidip gelen, özünde de Osmanlı sultanının hakiki tebaası olduklarını iddia etmiştir. Osmanlı idaresinin de bu siyaseti benimsemesinin sonucunda hem bu vergileri ödemekten muaf olmuşlar hem de Marcella Osmanlı idaresinin Amsterdam'daki ilk temsilcisi olmuş ve şebender olarak atanmıştır. Marcella'nın ticaret ortaklığı aile bağı ile bağlı bulunduğu Anastasios Thomasachi'nin oğlu Georgios Tomasachi Filiki Eteryia cemiyetinin Amsterdam'daki iki Rum destekçisinden birisi olup Yunanistan'ın Osmanlı idaresinden bağımsız bir mekân olarak kurulması için çaba harcamıştır. Kısacası, ikincil literatürün çoğu zaman adeta yekpare bir bütün olarak görmeye meyyal olduğu, Osmanlı topraklarından göç edip Avrupa'nın yolunu tutmuş bulunan gayrimüslim tüccarların muhayyilelerindeki sıla ve gurbet, çoğu zaman birbirleriyle örtüşmemektedir.

Dönerler ve Dönmeyenler: Mekân-Kimlik İlişkisi

Yukarıdaki tartışmalar ışığında bakıldığında, ayrıldıkları ve yaşadıkları mekân konusunda farklı deneyim ve görüşlere sahip olan bu tüccarlar kimliklerini, yaşamayı seçtikleri mekân ile nasıl ilişkilendirmektedirler? Böylesi bir soruya cevap verebilmek için zikredilen kişilerin yaşamlarının geriye kalan kısımlarına ayrıca yoğunlaşmak yerinde olacaktır. İlgili tüccarların ilerleyen aşamalarındaki faaliyetleri çerçevesinde kimlik ve mekân arasında kurdukları ilişki, önceki faaliyetleri ile her zaman örtüşmemektedir.

Yukarıda paylaşılan ayrıntılar Zagoralı Ioannis Pringos'un adeta gurbeti sıla ettiğine dair önermeler sunmaktaydı. Ancak, bu ayrıntılar kendisinin göç ettiği topraklarla ilişkilerinin koptuğu anlamına gelmemektedir. Bizatihi Amsterdam'da *burger* olarak kaydolduğu belgede memleketine ilişkin düşüncelerine dair bir bakış açısı sunabilecek bir ayrıntı bulunmaktadır. Aşağıda bazılarına değineceğimiz diğer Rumlar sadece geldikleri İzmir, Sakız gibi nispeten büyük yerleşim yerlerini yazarken, Pringos bu yerlere kıyasla çok daha küçük bir yerleşim yeri olan Zagora'ya ek olarak Zagora'nın Sotira bölgesinden geldiğini dahi kaydetme ihtiyacı duymuştur.¹⁹ Pringos Zagora'ya geri dönmeye karar verdiğinde burada konsolos yardımcısı sıfatıyla Hollanda'nın temsilcisi olmak istemiş, ancak bu isteği Hollanda otoritelerince kabul edilmemiştir.

---

¹⁹ Slot ve Koster, *a.g.e.*, s. 77.

İlerlemiş yaşında, 1776 yılında Zagora'ya geri döndükten sonra Pringos'un en kalıcı mirası burada kurduğu ve bugün müze olarak işlev gören kütüphanedir.²⁰ Pringos aynı zamanda Amsterdam'daki diğer Rum tüccarlarından bazılarının aksine Hollandalı bir eş bulmak yerine, dönüşünden kısa süre sonra başka bir Zagoralı olan sâbık İstanbul patriği Kallinikos'un yeğeni Ekaterina ile evlenmiştir. Burada dikkate alınması gereken noktalardan biri, Ortodoks Kilisesi ile Osmanlı idaresi arasındaki ilişkilerin bu dönemde son derece güçlü olması ve Ortodoks Kilisesinin Osmanlı idaresi nezdinde merkezileşmiş bir Osmanlı kurumu olarak şekillenmesidir.²¹ Bir bütün olarak bakıldığında, Pringos Hollanda'daki ticari altyapıdan daima övgüyle bahsetmiş, Rumları Osmanlı idaresinden “kurtarabilecek” gücü önceleri Rusya'da görse de Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra bu ümidini yitirmiştir. Her ne kadar Avrupa'dan getirdiği kitaplar Aydınlanma gibi güncel fikir akımlarından örnekler sunsa da, Pringos'un Zagora'da kurduğu yaşam, dönemin Korais gibi Aydınlanmacı düşünürleri ile tezat teşkil etmektedir. Korais Osmanlı idaresine yönelttiği eleştirilerin benzerlerini Osmanlı yönetimindeki imtiyazlı konumu sebebiyle Ortodoks Kilisesine de yöneltirken, Pringos aynı kilise yapısı ile güçlü ilişkiler kurmayı arzulamaktadır. Pringos'un kendi yazıları ile yaşamının Zagora'da geçen ayrıntılarına baktığımızda Osmanlı Rumları içerisinde ticaretin sağladığı katkılarla bu sisteme dâhil olup Osmanlı toplumsal hiyerarşisinin üst basamaklarına çıkmaya çalıştığı görülmektedir.²²

Yukarıda Amsterdam'daki faaliyetlerine özellikle Adamantios Korais ile ilişkileri bağlamında değinilen Stamatis Petrou'nun faaliyetleri de benzer bir şekilde Amsterdam'dayken yazdığı mektuplarla örtüşmemektedir. Petrou her ne kadar birçok vesile ile Avrupa ve Hollanda'ya dair birçok şeyden şikâyet etse de, 1778-1793 yılları arasında Amsterdam'da kendi şirketi “Stamati Petro en co.” ile ticaret yaptıktan sonra,²³ 1797 yılında kendi memleketi Patmos'ta Hollanda Cumhuriyetini temsil eden ilk konsolos yardımcısı olmuştur.²⁴ 1799 yılında bu mevkiden azledilene kadar Patmos'taki ilk ve tek konsolos yardımcılığı mevkini işgal etmiştir.²⁵ Pringos'un atanmayı deneyip başaramadığı, Petrou'nun ise

²⁰ Skouvaras, *Ιωάννης Πρίγκος (1725–1789)*, s. 243-266.

²¹ Hasan Çolak ve Elif Bayraktar-Tellan, *The Orthodox Church as an Ottoman Institution: A Study of Early Modern Patriarchal Berats*, The Isis Press, İstanbul 2019.

²² Pringos'un Zagora'daki faaliyetlerinin genelde Osmanlı dünyası, özelde de Osmanlı Rumları arasındaki güç ilişkileri bağlamı hakkında bkz. Hasan Çolak, “Aydınlanmanın Osmanlı Dünyasındaki Erken Etkileri ve Ioannis Pringos (1725-1789)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2018), s. 79-102.

²³ Petrou'nun bu süre zarfında Amsterdam'da yürüttüğü ticari faaliyetlere ilişkin belgeler için bkz. J. G. Nanninga (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel, 1765–1826* Martinus Nijhoff: Lahey 1966, cilt IV. 1727–1765, bölüm 1, 263-5, 324-6, 517-19, ve bölüm 2, 1358, 1362.

²⁴ O. Schutte, *Repertorium Der Nederlandse Vertegenwoordigers, Residerende in het Buitenland, 1584-1810*, Martinus Nijhoff, Lahey 1976.

²⁵ Hollanda Milli Arşivi (Nationaal Archief) 1.02.20, 874.

başarmış olsa da uzun süre kalamadığı konsolos yardımcılığı görevi Hollanda ile ticaret yapan birçok Osmanlı Rum tüccarı tarafından, özellikle Ege Denizi civarında tercih edilen bir yoldu.²⁶

Adamantios Korais ise birçok açıdan adeta tekil bir örnek teşkil etmektedir. Amsterdam'dan sonra İzmir'e dönen Korais burada geçirdiği dört yılın sonunda tıp eğitimi almak üzere 1782 yılında Montpellier'ye, 1788'de de Paris'e yerleşecek, Paris'te bulunduğu esnada Fransız İhtilaline şahit olacaktır. Korais, milliyetçi Rumları Osmanlı idaresine itaate davet etmeyi amaçlayan ve muhtemelen İstanbul patriği tarafından anonim bir şekilde yayımlanan Pederlik Öğretisine, tam zıt bir anlayışla Kardeşlik Öğretisi adlı yazısıyla cevap verecektir.²⁷ İlerleyen süreçte, 1821'deki Yunan İhtilali patlak verecek, müteakip yıllarda Yunanistan Osmanlı idaresinden bağımsızlığını kazanacak, ancak Korais bütün bu süreçlerdeki aktif desteğine rağmen 1833 yılında ölene kadar Paris'te yaşayacaktır. Fransız İhtilali yıllarında yazdığı bir mektupta da gördüğümüz üzere Paris'i "modern Atina" olarak betimleyen Korais²⁸ bu şehirle özel bir ilişki kurmuştur. Nitekim Anna Tabaki, Korais hakkında kısa zaman önce yazdığı bir makalede kendisi için "Paris vatandaşı" ya da "dünya vatandaşı" gibi kavramları kullanarak Korais'i daha evrensel bir düzlemde incelemenin gerekliliğine vurgu yapar.²⁹ Bugün Paris'in Montparnasse Mezarlığında bulunan ve Korais'in kemiklerinin 1877 yılında Atina'ya gönderilmesini müteakiben 1895 yılında dikilen temsili mezarında yer alan şu sözler Korais özelinde kimlik ve mekân arasındaki ilişkiyi kısmen de olsa yansıtmaktadır: "Ben, Sakız'dan Adamantios Korais yabancı bir toprakla örtülüyüm. Ama Paris'in bu toprağına doğuştan vatanım Yunanistan kadar değer veriyorum."³⁰ Yunan dil devriminin ve bağımsızlığının en önemli önderlerinden olan Korais, memleketi Sakız ve bağımsız Yunanistan topraklarına ayak basmadan bu dünyadan ayrılmıştır.

Mekân ve kimlik arasındaki karmaşık ilişki Nikolas Marcella için de geçerlidir. Her ne kadar bir taraftan ilk Osmanlı şebkenderi olarak atansa ve diğer taraftan Filiki Eteryâ'nın Amsterdam'daki iki destekçisinden birinin babası ile ticari ve ailevi ilişkilere sahip olsa da, Marcella'nın geleceği ne Osmanlı ne de

²⁶ Bazı örnekler için bkz. Benjamin J. Slot, "Ολλανδοί πρόξενοι Μήλου-Κιμώλου", *Κιμωλιακά*, Sayı 8 (1978), s. 157-267.

²⁷ Bu iki metnin Türkçe çevirileri için bkz. Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları: İstanbul 2015, s. 263-273 ve s.273-293.

²⁸ Korais'in Paris'teyken Fransız ihtilaline dair yazdığı mektupların bazıları için bkz. Pandeli Ralli, (ed.), *Korais's Letters Written from Paris, 1788-92*, Hatchards, Londra 1898.

²⁹ Anna Tabaki, "Adamantios Korais (Smyrna 1748-Paris 1833): Ideology, Philosophy, Philology, Comparison and the Notion of Hellenic 'Regeneration'", *The (In)comparable in the European Literatures: Contributions in Honour of Professor Roumiana L. Stantcheva*, ed. Rusana Beyleri, Fotiny Christakoudy-Konstantinidou, Borislava Ivanova, Sofia University St. Kliment Ohridski, Sofya 2018, s. 29-30.

³⁰ Temsili mezarın açılışı hakkındaki bağlam için bkz. "Le buste de Coray", *Journal des débats politiques et littéraires*, 7 Nisan 1895, s. 3.

daha sonra kurulacak Yunanistan ile bağlantılı olacaktır. Hollanda'da kalmayı tercih eden ve yarı Hollandalı bir kadın ile evli bulunan Marcella'nın soyu Lutheran Hollandalılar olarak yetişecek ve Marcella ailesi Hollanda aristokrasisinin bir parçası haline gelecektir.³¹ Nitekim, 1995 yılında yazan Koster'a göre, Amsterdam'da hala Sakızlı Marcella ailesinin üyelerine rastlamak mümkündür.³²

Georgios Tomasachi'nin durumu da sergilediği karmaşık kimlik-mekân ilişkisi açısından diğer örneklerle belirli benzerlikler ihtiva etmektedir. Ortak şirketlerinin sahibi ve Amsterdam'daki Osmanlı şehbenderi Nikolas Marcella 1814 yılında Amsterdam'da, Keyzergracht Caddesindeki evinde hayata gözlerini yumduktan bir yıl sonra ölen dedesi Stefanos Isaias'ın Amsterdam'daki terekesinde Georgios Tomasachi'nin mekân ile kurduğu ilişki hakkında bazı önemli ayrıntılar bulunmaktadır. 1815 yılı itibarıyla Stefanos Isaias'tan önce şu kişiler hayata gözlerini yummuş bulunuyordu: Isaias'ın Hollandalı eşi Geeretry van Houten, Isaias'ın üç damadı Hollandalı Philippe Swinden, Georgios Tomasachi'nin babası Anastasios Tomasachi ve şirketlerinin ortağı Nikolas Marcella ve Georgios Tomasachi'nin annesi Theresia. Bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla, Philippe Swinden'in dul eşi Catharina babası Stefanos Isaias'ın yanında Herengracht Caddesindeki evinde yaşamaktadır. Hem anne hem de baba tarafından yetim kalan Georgios Tomasachi de 1814'te eşi Nikolas Marcella'yı kaybeden teyzesi Susana'nın yanında, Herengracht Caddesinde yer alan başka bir evde yaşamaktaydı.³³ Dolayısıyla, kimlik ve mekân arasındaki ilişki çerçevesinden baktığımızda, Amsterdam'daki ilk Osmanlı şehbenderi Marcella ailesi ile Filiki Etery'a'nın iki destekçisinden birini çıkaran Tomasachi ailesi ticari ve ailevi ilişkilerine ek olarak mekânsal bir yakınlık içindedir. Ayrıca her ne kadar bağımsızlığı uğruna mücadele ettiği Yunanistan için büyük bir çaba sarf etse de Amsterdam doğumlu olan Georgios Tomasachi yaşamının büyük bir kısmını yine bu şehirde geçirmiştir. Tomasachi Yunan isyanına hem üyesi bulunduğu Amsterdam Filhelen Komitesinin on bir üyesinden biri olarak hem de isyancılara para ve silah yardımı göndererek katkıda bulunmuştur. Kendisinin aynı zamanda bağımsızlıktan sonra Yunanistan'ın ilk devlet başkanı Kapodistrias'a Hollanda üzerinden dış borç bulunabileceğine dair bir teklifinden de haberdarız. Kabul edilmeyen bu teklife Kapodistrias'ın yazdığı cevap Tomasachi hakkında bir başka ayrıntıyı gözler önüne sermektedir. Amsterdam doğumlu olan ve yarı Hollandalı bir annenin çocuğu olup bir süre yarı Hollandalı teyzesi ile yaşayan Tomasachi, Kapodistrias ile—o esnada Fransa'da

³¹ Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek, *Nederland's Patriciaat: Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek*: Lahey 1919, s. 241.

³² Daniël Koster, *To Hellen's Noble Land... Dutch Accounts of travelers, geographers and historians on Greece (1488-1854) / Στην Ένδοξη Ελλάδα... Ολλανδικές αφηγήσεις περιηγητών, γεωγράφων και ιστορικών για την Ελλάδα*, The Netherlands Institute at Athens, Atina 1995, s. 8, 22.

³³ Kadi, *Ottoman and Dutch Merchants*, s. 231.

bulunan Adamantios Korais ve Amsterdam'daki bir diğer Filiki Eteryaya destekçisi Stefanos Palaiologos'un aksine—Yunanca değil Fransızca yazısmaktadır.³⁴

Sonuç

Metin boyunca tartışılan ve Osmanlı, Hollanda ve kısmen Yunanistan toprakları ile farklı düzlemlerde temas kuran Rum tüccarlar, muhayyilelerinde taşıdıkları ve icraatlarında sergiledikleri kimlik-mekân ilişkileri açısından farklı durumlar sergilemektedirler. Hollanda ve Avrupa hakkında çoğu zaman olumlu yorumlar sunan ve Amsterdam'daki ticari yaşama son derece iyi bir şekilde uyum sağlayan Ioannis Pringos ömrünün son yıllarında Zagora'ya dönerek kendisine yeni bir yaşam kurmayı tercih etmiştir. Avrupa hakkındaki olumlu görüşlerine rağmen, Pringos'un Osmanlı Rumlarının on sekizinci yüzyıl itibarıyla devlet tarafından bir Osmanlı kurumu olarak da desteklenen Ortodoks Kilisesine bağlılığı dikkat çekicidir. Zira Avrupa'da öğrendikleri Aydınlanmacı fikirler ile Osmanlı düzenine karşı çıkan aydınlar Osmanlı siyasi yapısı kadar Ortodoks Kilisesini de hedef almışlardır. Avrupa hakkında Pringos ile tam bir tezat teşkil edecek bir biçimde olumsuz görüşler ifade eden Stamatis Petrou'nun mekân ile kurduğu ilişki de benzer bir durum arz eder. Petrou, Korais ile yollarını ayırdıktan sonra bir süre Amsterdam'da kendi başına ticaret yapmayı seçmiş ve daha sonra kısa süreliğine de olsa Hollanda'nın, kendi memleketi Patmos'taki temsilciliğini yapmıştır. Adamantios Korais ise birçok açıdan Avrupa'ya tam bir uyum sağlaması ile öne çıkmaktadır. Aydınlanma fikirlerini yakından takip eden Korais, Yunan Aydınlanması, dil devrimi ve bağımsızlık mücadelesinin en önemli ideologlarından biri olmuştur. Bütün bunlara rağmen, Korais bağımsızlıktan sonra Yunanistan toprağına ayak basmamıştır. Osmanlı devletinin Amsterdam'daki ilk temsilcisi olmayı başarmış olan Nikolas Marcella ise Amsterdam Belediyesinin şehirde yaşayan Rumların da omuzlarına yüklediği vergiden kurtulmanın bir yolu olarak, kendilerinin Osmanlı tebaası olduğu savını Osmanlı ve Hollanda otoritelerine kabul ettirmiştir. Öte yandan 1814 yılına kadar, daha sonra Amsterdam'daki iki Filiki Eteryaya destekçisi Rumdan biri olacak olan Georgios Tomasachi'nin babası Anastasios Tomasachi ile ticaret ortaklığı yapmıştır. Ancak bu bağlantılara rağmen Marcella ailesi Amsterdam'da yaşamaya devam etmiş ve Hollanda aristokrasisinin bir parçası haline gelmiştir. Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması için mücadele eden Georgios Tomasachi ise diğer örneklerin aksine Amsterdam doğumlu bir Rum olarak karşımıza çıkar. Babası Anastasios ile teyzesi Susana'nın eşi Nikolas Marcella Amsterdam'daki Rumların Osmanlı tebaası olduğunu ispat etmek için çaba sarf ederken,

---

³⁴ Korais'in Stefanos Palaiologos ile Georgios Tomasachi'ye gönderdiği mektuplar için bkz. Daniël Koster, "Dutch Philhellenism and the Greek merchants of Amsterdam", *Pharos, Journal of the Netherlands Institute at Athens*, Sayı 6 (1998), s. 54-57.

Georgios Tomasachi, ilerleyen yıllarda Yunanistan'ın bağımsızlığı için mücadele edecektir. Anne ve babasını kaybettikten sonra Amsterdam'daki ilk Osmanlı şehbenderi Nikolas Marcella'nın ölümü sebebiyle yalnız kalan teyzesi Susana ile yaşamaya başlayan Tomasachi Yunanistan kurulduktan sonra da Amsterdam'da kalmaya devam etmiş ve Yunanistan'ın ilk devlet başkanı Kapodistrias ile temas halinde bulunmuştur. Yunanistan'ın dış borçlanmaya gitmeyi düşündüğü bir zamanda Hollanda üzerinden bir borç bulunması için aracı olmayı teklif eden Tomasachi'yi ilginç kılan bir diğer nokta ise Kapodistrias ile Yunanca değil Fransızca üzerinden yazışmasıdır.

Bütün bu ayrıntılar kimlik ve mekân arasındaki ilişki açısından bazı önemli sonuçlar ifade etmektedir. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı söz konusu olduğunda, Avrupa'ya göç eden Osmanlı gayrimüslimlerinin gurbet ve sıla hakkındaki fikirleri ve buralardaki deneyimleri, tekdüze bir grup ile karşı karşıya olmadığımızı göstermektedir. Bilakis, bu kişilerin Osmanlı topraklarında yaşarken sergiledikleri çeşitliliğe Avrupa'daki deneyimleri sonucunda başka çeşitlilik katmanları eklenmiştir. Ayrıca, bu kişilerin muhayyilelerindeki ve icraatlarındaki kimlik ile kendilerinin mekân ile kurdukları ilişkinin her zaman örtüşmediği görülmektedir. Dolayısıyla bugün a priori kabul ettiğimiz mekânlar, bu yazıda incelediğimiz Osmanlı topraklarından Amsterdam'a göç etmiş bulunan tüccarlar için farklı şeyler ifade etmektedir. Kimlik ile mekân arasındaki bu örtüşme durumunu bir çelişki olarak değerlendirmek yerine, mekânı özellikle Avrupa-Osmanlı bağlamındaki kimlik tartışmalarının bir dinamiği olarak değerlendirmeye dâhil etmek, ilerleyen çalışmalarda daha ufuk açıcı olacaktır.

Resim 1. *Ioannis Pringos'un memleketi Zagora'nın günümüzdeki hali (fotoğraf: yazar)*

Resim 2. *Adamantios Korais'in Paris'teki Montparnasse Mezarlığında yer alan anıt mezarı (fotoğraf: yazar)*

Resim 3. *Marcella ailesinin arması*

KAYNAKÇA

Yayımlanmamış Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. {DVNS.ŞHB. d.1.

Hollanda Milli Arşivi (Nationaal Archief) 1.02.20 ve 2.01.08.

Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Leiden University Library), *Cod. Or.* 6890.

Sakız Belediyesi Merkezî Tarihî “Korais” Kütüphanesi (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Χίου “Κοραής”): 493.

Tarihî Zagora Belediye Kütüphanesi (Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς): 127.

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

“Le buste de Coray”, *Journal des débats politiques et littéraires*, 7 Nisan 1895, s. 3.

ANDRIOTIS, N. (ed.). “Το Χρονικό του Άμστερδαμ”, *Νέα Εστία*, 10 (1931), s. 846-853, 914-920.

BEAUJOUR, Felix, “Primitive Industry: The Spun Red Cotton of Ambelakia, Thessaly”, *The Movement for Greek Independence, 1770-1821*, (ed.) Richard Clogg, The Macmillan Press, Londra ve Basingstoke 1976, s. 32-36.

ILIOU, Filippos (ed.), *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, Ekdotiki Ermis, Atina 1976.

MEROUSIS, Konstantinos I. (ed.), *Βίος Αδαμαντίου Κοραή συγγραφείς παρά του ιδίου*, Periferia Voreiou Aigaiou Perifereiaiki Enotita Chiou, Sakız 2013.

NANNINGA, J. G. (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel, 1765-1826*, Martinus Nijhoff, Lahey 1966.

RALLI, Pandeli (ed.), *Koray's Letters Written from Paris, 1788-92*, Hatchards, Londra 1898.

İkincil Kaynaklar

BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitulasyonlar, Avrupa Tüccarları, Berath Tüccarlar, Hayriye Tüccarları, 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.

CENTRAAL BUREAU VOOR GENEALOGIE EN HERALDIEK, *Nederland's Patriciaat*. Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek, Lahey 1919.

ÇOLAK, Hasan ve Elif BAYRAKTAR-TELLAN, *The Orthodox Church as an Ottoman Institution: A Study of Early Modern Patriarchal Berats*, The Isis Press, Istanbul 2019.

ÇOLAK, Hasan, “Amsterdam’s Greek merchants: Protégés of the Dutch, beneficiaries of the Russians, subjects of the Ottomans and supporters of Greece”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, Sayı 42/1 (2018), s. 115-133.

ÇOLAK, Hasan, “Aydınlanmanın Osmanlı Dünyasındaki Erken Etkileri ve Ioannis Pringos (1725-1789)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2018), s. 79-102.

- DE GROOT, Alexander H. “The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations”, ed. Alexander H. de Groot, *The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations. Selected Essays*, Artpress: İstanbul 2007, s. 8-28.
- FINDLEY, Carter V. “The foundation of the Ottoman Foreign Ministry: the beginnings of bureaucratic reform under Selim III and Mahmud II”, *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 3/4 (1972), s. 388-416.
- KADI, İsmail Hakkı, “On the edges of an Ottoman world: non-Muslim Ottoman merchants in Amsterdam”, *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, Routledge, Londra 2011, s. 276-288.
- KADI, İsmail Hakkı, *Ottoman and Dutch Merchants in the Eighteenth Century: Competition and Cooperation in Ankara, İzmir, and Amsterdam*, Brill, Leiden 2012.
- KAPANIARIS, Alexandros G. ve Nikos G. TSOUKAS, *Ἦρθαν τα καράβια τα ζαγοριανά: όψεις και μνήμες της ναυτιλίας και του εμπορίου στο Ανατολικό Πιήλιο (1600-1960)*, Magniton Kivotos, Volos 2015.
- KOSTER, Daniël, “Dutch Philhellenism and the Greek merchants of Amsterdam”, *Pharos, Journal of the Netherlands Institute at Athens*, Sayı 6 (1998), s. 25-61.
- KOSTER, Daniël, *To Hellen's Noble Land... Dutch Accounts of travelers, geographers and historians on Greece (1488-1854) / Στην Ένδοξη Ελλάδα... Ολλανδικές αφηγήσεις περιηγητών, γεωγράφων και ιστορικών για την Ελλάδα*, The Netherlands Institute at Athens, Ατina 1995.
- KREMMYDAS, Vasillis, “Ο Κοραΐς στο Άμστερδαμ. Η μύηση στους κόσμους του Διαφωτισμού και οι αντιστάσεις”, in Christos Loukos (ed.), *Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός: Μελέτες αφιερωμένες στον Φίλιππο Ηλιού*, Panepistimiakes Ekdoseis Kritis, Irakleio 2007, s. 1-13.
- MASTERS, Bruce, “The Sultan's entrepreneurs: The Avrupa Tüccaris and the Hayriye Tüccaris in Syria”, *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 24/4 (1992), s. 579-597.
- MİLLAS, Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- PETMEZAS, Sokratis D. *Recherches sur l'Economie et les Finances des villages du Pélion, région d'industries rurales, ca 1750-1850*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Hélène Antoniadis-Bibicou, Paris 1989.
- SCHUTTE, O. *Repertorium Der Nederlandse Vertegenwoordigers, Residerende in het Buitenland, 1584-1810*, Martinus Nijhoff: Lahey 1976.
- SKOUVARAS, Vangelis, *Ιωάννης Παρίγκος (1725-1789): Η ελληνική παρουσία του Άμστερνταμ, η σχολή και η βιβλιοθήκη Ζαγοράς*, Istoriki kai Laografiki Etaireia ton Thessalon: Atina 1964.
- SLOT, Ben J. “Commercial activities of Korais in Amsterdam”, *Ο Εραμιστής*, Sayı 16 (1980), s. 55-139.

- SLOT, Ben J. ve Daniël KOSTER (ed.) *Dutch Archives and Greek History: A Guide to Dutch Archives and Libraries Concerning the History of the Greeks and the Greek World between 1250 and 1940*, Netherlands Institute in Athens: Atina 2007.
- SLOT, Ben J. “Ολλανδοί πρόξενοι Μήλου-Κιμώλου”, *Κιμωλιακά*, Sayı 8 (1978), s. 157-267.
- TABAKI, Anna, “Adamantios Korais (Smyrna 1748-Paris 1833): Ideology, Philosophy, Philology, Comparison and the Notion of Hellenic ‘Regeneration’”, *The (In)comparable in the European Literatures: Contributions in Honour of Professor Roumiana L. Stantcheva*, ed. Rusana Beyleri, Fotiny Christakoudy-Konstantinidou, Borislava Ivanova, Sofia University St. Kliment Ohridski, Sofia 2018, s. 29-38.
- VAN DEN BOOGERT, Maurits H. “Ottoman Greeks in the Dutch Levant trade: collective strategy and individual practice (c. 1750-1821)”, *Oriente Moderno*, Sayı 86 (2006), s. 129-147.
- VAN DEN BOOGERT, Maurits H. *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

